

A KLASSZIKAI OKTATÁS VÉDELME.

Dr. Apáthy István: »A természettudományok a középiskolában» c. felolvasása ötletéből.

Az a fényes apológia, melyben a Pædagogiai Társaság köztiszteletben álló elnöke a f. év január 20-án tartott elnöki beszédében részesíti a klasszikai oktatást, az a mélyreható fejtegetés, mellyel föl-tárta: a gimnáziumi latintanítás fogyatkozásait, azok a programmszerű nyilatkozatok, melyek ez oktatás reformját helyezték kilátásba, majdnem eltérítettek első szándékomtól, hogy hozzászóljak dr. Apáthy István kedves kollegám és barátom nagyjelentőségű, tőle megszokott lelkességgel és szellemes érveléssel áthatott felolvasásához, melyet »*A természettudományok a középiskolában*» cím alatt az Orsz. Középiskolai Tanáregyesület kolozsvári körében tartott.* A Magyar Pædagogia tisztelt szerkesztője egy jegyzetben felhívta az eltérő álláspont híveit, hogy e felette fontos kérdésben nyilatkozzanak. Dr. Apáthy felolvasását több ízben átolvastam és mondhatom, oly mélyreható emocióba hozta lelkemet, hogy valami elfojthatatlan belső szózat kényszerít arra, hogy sine ira et studio megtegyem észrevételeimet. Előre kijelentem, hogy az a nagyszabású perspektíva, melyet a geniális felolvasó az élettudománynak a gimnáziumi oktatás gerincévé tételének ajánlásával előttem megnyitott, fölverte lelkemben azt a mély hatást, melyet rám ifjúkoromban az Auguste Comte rendszerre tett. A tudományok nagy hierarchiájának fényes épületét magamban újra fölépítém, mert a biológiának és szociológiának (beleértve ez utóbbiba a pszichológiát is) betetőző rendeltetését az említett felolvasásban a Madách falanszter-tudósának hajthatatlan logikájával kifejtve találtam. Az egyetemes nagy Élet hatalmas konstrukciója e rendszer, mely az emberiség kultuszában kulminál. Az ifjú lelkesedés naivitásával kész voltam hívévé szegődni. De leteltek az én életemben is a Sturm und Drang korszak e napjai. A nagy világvallások története, az emberiség történetének lesújtó tanulságai, ma-

* Megjelent a Magyar Pædagogia 1911. évi decemberi számának 600—616. lapján.

gának a természeti életnek, a *struggle for life*-nek kétségbeejtő kegyetlensége, az elnyomottak s gyöngék iránt érzett krisztusi szeretet, a természet által nem ismert részvét alaposan kiábrándítottak. Valamit éreztem ifjúkorom emócióiból, midőn Apáthy felolvasását olvastam. Egész terjedelmében idézem azt a helyet, mely bennem e hatást oly elevenné tette: «Mivel az embert igazán szabaddá csak létének és a természeti törvényeknek teljes összhangozása teheti, a jövőendő társadalmában a természettudományoknak kell majd uralkodókká lenni és a papnak, a katonának, a jogásznak helyét az ügyek legfőbb intézésében a természetvizsgálóknak kell elfoglalniok, legyenek azok, például, akár vegyészek, életbúvárok, mérnökök, orvosok, akár szociológusok is, ha az utóbbiak a társadalomtudományt, mint természettudományt, különösen élettudományt, biológiai alapon művelik.» Sok képmutató engedménynek és hízelgő szónak ellenére is, a természettudományok uralmának meggátolására van berendezve egész társadalmunk, ellene irányul törvényeink nagyobb része és főleg egész *közüoktatásunk.*» Álljunk meg a szónál: ez a «*lapis offensionis.*» Egy pár sorral alább egy agitátornak, mondhatni, a legszélsőbb szocialista agitátornak hevével így nyilatkozik: «Az ember legfőbb szükségleteit illető lényegben a legnagyobb műveletlenséget takarja az úgynevezett klasszikus szellem rongyaival az iskola és pedig nemcsak a latin iskola, hanem még a polgári iskola, sőt az elemi népiskola is. *Ez a klasszikus szellem pedig esküdt ellensége az emberi szabadságnak.*» Ellenállhatatlanul sodorta Apáthy-t merőben más világnézete odáig, hogy az egész középiskolát oly radikális módon kívánja reformálni, hogy a biológia foglalja el az egész oktatás középponti helyét, mondjuk gerincét. Tantervet is nyujt, mely a gimnázium első osztályától kezdve a nyolcadik osztályig a biológiai oktatás fokozatait az egész tanterv lényeges felforgatásával vinné keresztül. A klasszikai oktatást, mint bosszantó terhét az elfogult, a sötét és tudatlan mult örökségének, tisztán gyakorlati formában csak az V—VIII. osztályokban tűri meg, habár csodálatos ellentmondással még harcias tüzeben is oly feltétellel kegyelmez meg a klasszikus nyelveknek, ha azok képesek «fölbreszteni az érzéket mai civilizációnk multja és forrásai iránt s ezáltal annak természetes fejlődéséről fogalmat nyujtani».

Mintha a klasszikai oktatás manapság is a régi latin iskola körében mozogna, mintha e körből rég ki nem lépett volna! Ha a tudós felolvasó elolvasásra méltatja vala a Közoktatási Tanács által hosszú beható tanulmányok alapján kiadott «Utasítások»-at, meggyőződhetett volna, hogy a klasszikai oktatás célját épen ily irányban tűzte ki és nemcsak kitérte, hanem az oktatás egész anyagát ily irányban

föl is dolgozta. A történeti multba gyökerező mai műveltségünk emlékeinek eleven evokációja útján, a növendékeket az emberiség közös örökségébe vezeti bele, mint annak hivatott birtokosát. Mert hiába! az ember — hogy ismét Fináczy-ra hivatkozzam — nemcsak természeti, hanem történeti lény is. Sőt az a gyönyörű fejtegetés mellyel Apáthy az evolúciót élénk rajzolja, mely a szárnytalan hernyók hosszú-hosszú nemzedékeinek kipusztulása után pillangószárnyat öltő fajt hozott létre, a fajtökéletesedés fokozatos menetét bámulatos ékesszólással bírja megrajzolni és nem talál lendületes szót Platon-tól oly remek szemléletességgel «szárnyas való»-nak rajzolt ember fejlődésének rajzolásához. Pedig igazán nem az én egyéni bonyomásom, az én saját lelki fejlődésem, az én rajongásra hajló lelkeletem, de a renaissance szó által oly fényes szemléletességgel kifejezett történelmi folyamat a klasszikai szellemnek tulajdonítá a civilizáció fejlődésében azt az emelő, szárnyat oldó hatást, mely a fajtökéletesedését, ezt az élettani törvényt valóra váltja. De nem csak ez! A keresztyén világnézet gyökérszállai a bibliában utolérhetetlen közvetlenséggel és igazsággal rajzolt keleti világba nyúlnak: tehát ismét a mult egy más roppant mélységű talajába. Tökéletesedésre törekszünk, ez az élettan törvénye: de nem csak a természeti, hanem a történelmi lény élettanának törvényei szerint. Azt mondani, hogy «amiben mások, amiben különbek vagyunk, mint a letűnt korszakok emberei, azt *csakis* a természettudományoknak köszönhetjük» — ez mégis csak elfogultság. Azok a polemikus megjegyzések, melyeket Apáthy Dóczy Imre egyik elnöki megnyitójában olvasható azon észrevételére tett, hogy «a fejlődés elmélete meggyőző igazságként hirdeti, hogy csak az erő az, bármely alakban, mely a fennmaradást biztosítja; a gyöngébbnek pusztulni kell, ha ezer humánitárius egyesület ápolja is fennmaradását» a biológia körében mozognak. Ide nem követhetem a felolvasót, mert e területen érzem járatlanságomat, de magában abban a világnézetben, mely szerves egységet alkot az Apáthy gondolkodásában, mégis kiéreztem egy sajátos ellentmondást.

Biológiai alapon érvelve, a fajoknak tökéletesedésre való törekvésében majdnem altruizmust vél fölfedezni és ugyan ő, mint a Magyar Társadalomtudományi Társaság egyik vezérférfia e társaságban tartott előadásáiban az egyénnek mint egyénnek életét csak a *nemzeti* életalakjában való érvényesülésében fogadja el és így erkölcsi törvénykép szentesíti a fejlődés egész menetében az «*összes-ért* dolgozó egyed elmulását azzal, hogy az egész tovább éljen és fennmaradjon. Elragadó hévvel újabb meg újabb alakban fejtegeti Apáthy a nagy élet e törvényét. De ép itt éreztem én az ellentmondást. Hát akkor akár a keresztyén hitélet, akár a klasszikus szellem hagyományainak áhita-

tos tiszteletét, megértését, elsajátítását, életben és valóságban érvényesülését lehet-e szembeállítani a természettudományi világnézettel? És az iskola nem köteles-e ezt a nagy kincset az egymást követő nemzedékek értékévé tenni? Ne szóljunk a klasszikai oktatás hibáiról az öröklött módszerek nyűgeiről: erről Fináczy beszéde után nekünk filológusoknak csak szakértekezleten lehet szólnunk. De itt nem ez a kérdés. A kérdés az, lesz-e rózsá, vagy oly világ lesz, minőt Madách az Ember tragédiájának falanszter-jelenetében az államélet vezetőjévé tett tudós e szavakkal rajzol:

Im, itt van az utolsó rózsá, mely
Nyílt a világon. Hasztalan virág,
Más százezer testvérével foglalá el
A legbújább tért a lengő kalásztól;
Nagy gyermekek kedves játékszere.

Ugyanő Tacitus Agricolájáról sajnálkozva és lenéssel mondja:

Nevetséges s mégis sajnálatos
Fogalmak képe a barbár világból.

Szinte megkönyékez a kísértet, hogy az ékesszólásnak a klasszikusoktól tanult formájában sirassam el mindazt az értéket, mely a szív emócióiból veszendőbe megy, mint ahogy Ádám melancholiával emlékezik meg a Tacitus Agricolájáról; de nem teszem. Szigorúan maradok a pädagogia körében. Ha ethikai értékeket akarunk az ifjú lelkekben valódi értékké tenni: a nagy erények, nagy erőfeszítések, a hazafias önfeláldozás tündökletes és az ékesszólás fényes öltözetében megjelenő példáit, melyeket a klasszikus írók által megelevenítve látunk prózában és költészetben: mitsem érő ballasztok gyanánt a haladás hajójából kidobjuk? A kifogyhatatlan lelkesedést, a ragyogó képzelem világát, az ifjú álmok Parnasszusát: a ma, a mindennapi élet országútja váltsa föl még az ifjúkorban is? Az ifjú képzelem nem érték és pedig nagy dolgok szülője is nem lehet? Az *exemplum* nem vonz — *exempla* trahunt. De hát a történelmi hagyomány nem a példák sora? A *Dicsőség* templomába nem az *Erény* templomán át lehet jutni? Régen így hitték. Így is építették a *Dicsőség* templomát. De tovább megyek. Ha a szocialista jelszavak hatását megfigyeljük, melyet a tömegre tesz, a tömegpszichológia jelenségeit ha higgadt elmével mérlegeljük (ezt mondhatom Apáthynek, kinek a tömegpszichológia iránt eleven érzéke van): nem látjuk-e a jövőben kialakulni azt a nagy társadalmi fejlődést, mely a tömeg hatalomrajutására törtet elő: és e hatalom kérlelhetetlenül a kenyér, az osztályérdek vezérlő gondolatában meríti ki összes erejét, összes

törekvését. Mondjuk: a *ma* megeszi a *jövendőt* is, mert lekicsinyli, értéktelenné teszi a *multat*. A templom, az iskola és a költészet a mult Laresseit kultiválja, a mult nagyobb realitás, mint a jelen élet futó perce. Nagy eszmék, szent emlékek és az önfeláldozás martírológiájánál erkölcsi hatás tekintetében értékesebb nevelő eszközt nem ismerek.

Apáthytól idéztem fentebb e mondatot: «A klasszikus szellem esküdtellensége az emberi szabadságnak».

Egy Livius, egy Tacitus hány nagy lélekben költött vágyat a szabadságra! Lucretius hatása pedig a XVIII. században épen lökést adott az enciklopédisták radikális felfogásának. Vergilius és Horatius a hazaszeretet emócióit költék föl. Angol államférfiak maguk vallották meg, hogy Thukydides beszédéből merítették ihletet. De óvakodom az elogium terére lépni; itt könnyű feladatom volna; de én meg akarom érteni azoknak felfogását, kik a természettudományi világnézetet az üdvösség egyetlen útjának tekintik.

Az egyetemi oktatás fogja megsínyleni, ha az ifjúság gondolkodását csak az érzéklet és szemlélet köréhez kötjük. Ez époly zsarnokság volna, mintha a dogmák kizárólagos uralmát szentesítjük. De még itt is kénytelen vagyok védelmére kelni a középkornak, melyről majdnem útszéli frázissal így nyilatkozik a tudós felolvasó: «Krisztus tanításának vakító fényességét is a középkor sötétjévé alakította a butaság, a gonoszság s az uralkodni vágyás.»

Az egész keresztyénség egységes világnézete ép úgy történelmi fejlemény, mint a biológiai fejlődés bármely alakja. Nem lehet a történelem bonyolult szövedékét ily rövid úton átmetszeni, mint valami gordiusi csomót. A multat nem a jelen érdekharc elfogult jelszavai szerint kell értékelni. Mélyebb világ volt az, melynek oly remek emléke maradt, mint Dante *Divina comoediá*-ja és a strassburgi Dom.

Aztán épen az újabb filológiai kutatások napról-napra meglepő világosságra hozták, hogy nemcsak a matematika, hanem még a természettudományok is, így pl. az orvosi tudomány mi mélyen ereszték gyökereiket a klasszikus irodalomba.

Arról nem is akarok bővebben szólni, hogy az irodalom műformái, a képzőművészet motívumai, az összes modern költészet egész gondolatvilága mily százszoros és ezerszeres köteléssel fűződik egybe az antik kultúrával. Azt pedig bizonyítani, hogy a bölcselmi gondolkodás mesterei a görögök voltak, talán már mégsem kell. De nemcsak a gondolkodás formáit, a logikai sémákat, hanem a gondolatok anyagát sokszor oly hihetetlen közvetlenséggel látjuk, a legújabb kor gondolkodóinál újra meg újra feltámadni, hogy szinte csodálkozunk a szószerinti találkozásokon. Találtam én Chrysippusnál

Nietzsche-gondolatot; találtam én Lucretiusnál az emberi haladásnak Condorcet-féle felfogását; Hornyánszky Gyula pedig *Hippokrates* című művében (3. milieu-elméletet in optima forma kitünteti).

Gomperz *Griechische Denker* czímű nagyszabású művében a bölcselmi spekulációk modern alakját bámulatos apparátussal veti egybe a régi bölcsészek gondolatvilágával. És maga az a tény, hogy az embereket a spekuláció műveletére képessé tette az antik bölcsészet, maga az a tény, hogy a fogalmak megalkotására és alkalmazására rávezette a világot a régi dialektika és retorika; maga az a tény, hogy az emberi szellem halhatatlan aspirációinak hangot bírt adni (gondoljunk csak Platon Phaidonjára, Symposionjára és Phaidrosára, vagy Cicero Somnium Scipionisára); sőt maga az a tény, hogy az emberiség szociális fejlődésének ideális képét kigondolta, nemcsak Platon a maga Államában, hanem egy Lucretius, sőt egy Ovidius is, nem szólva Vergilius Aeneisének VI. énekéről, hol az alvilági árnyak

«tendebantque manus ripæ ulterioris amore»,

ez a *ripa ulterior*: az élet szakadatlan megújódását remek szemléletességgel állítja elénk, igazán az Élet törvényét világítja meg.

Apáthy némi célzással a bibliai Tudás-fájáról szedett almára azt mondja, hogy «egy fél alma a tudás, a természettudás fájáról kárhozat: a tudás egész fájának, minden gyümölcsének birtoka üdvösség és megtisztulás volna»; a természettudományok óriási fejlődése úgy látszik, elbizakodottá tette a természettudóst: azt hiszi, hogy az ismeret határain túl nem terjed az emberi aspiráció. Nincs-e egy *ripa ulterior*, hová kiterjesztgetjük kezeinket . . . A bölcsészet a maga spekulációjával ide is behatol. És nem tesz-e szolgálatot mindnyájunknak, ha érezteti végtelen voltunkat ebben a földi élet véges formájában is? . . .

Az antik gondolkodóknál hányszor hangzik felénk a hívő szózat ez ideális világ felé! Goethe a Faustban finom ironiával mutat az elfogult természetbűvár korlátozottságára, kire nézve: a mit meg nem tapogathat az ránézve mérföld távolságra van. Was Ihr nicht tastet, ist Euch meilenfern.* Nem, a természettudományi kutatás nem az

* Jellemző az egész hely, mely így hangzik:

Was ihr nicht tastet, ist euch meilenfern;

Was ihr nicht fasst, das fehlt euch ganz und gar;

Was ihr nicht rechnet, glaubt ihr, sei nicht wahr;

Was ihr nicht wägt, hat für euch kein gewicht;

Was ihr nicht münzt, das, meint ihr, gelte nicht.

egyetlen útja az üdvösségnek. A szellemnek is megvan a maga külön világa, melynek létezése ép oly reális, mint a megtapintható világ.

És még egy utolsó megjegyzést teszek.

A görög *polis*: mintha csak a párisi *commune*: a szociális élet minimális képe. Hol lehetne a mai politika bonyolult útvesztőjében jobb tájékozást nyújtani az ifjú növendéknek, mint Athén kultúrtörténetének felmutatásával?

És mai napság: a világbirodalmak korszakában hol lehetne a világ politikai életét szemléltetőbb képen feltüntetni, mint Róma világhatalmának fejlődésében. Mennyi tanulság, mennyi történelmi igazság rejlik a római történetírók által eleven, közvetlen, átélt rajzolatjában! Nem folytatom. A «klasszikus szellem rongyai» nem műveletlenséget takarnak.

A klasszikus szellem, az emberiség közös történelmi multja. E mult Pantheonjába be kell vezetni az ifjúságot, de azzal az áhítattal, mellyel a templomba lépünk. Éreznünk kell, mert csak így vagyunk képesek éreztetni is, hogy az emberiség nagy közösségébe lépünk. Ha Ovidius szállóigeje: *Est Deus in nobis*: igaz, akkor az antik világban érezzük annak az istenségnek közellétét, mely az emberiség fejlődésében megnyilatkozik.

Az emberiség e nagy közösségébe az irodalmi és történelmi tanítás útján bármily jellegű iskolába járó ifjúságot a megfelelő formában be kell vezetni. Már pedig ez az antik kultúra emlékeinek megismertetése nélkül szegényessé és hézagossá válik.

Ha a klasszikai oktatás az V. osztályon kezdődőleg — mint Apáthy kollegám kívánja — tisztán gyakorlati érdekből hagyatuk meg, ha felszínes, fítoágos benyomást tesz, a grammatikai megértés fokánál marad: akkor persze, hogy «rongyokká» válik, melyek műveletlenséget takarnak.

De ki gondol erre? Ha a tisztelt kollegám figyelmesen elolvassa a gimnáziumi «Utasítások»-nak a latinnyelvi oktatásra vonatkozó részét: meggyőződhetik arról, hogy mily magas célt tűztünk ki magunk elé. Bízom a klasszikai oktatás vezetőiben, hogy a gimnáziumi nevelés ez értékes tárgyát a maga értékének megfelelő mértékben érvényesíti és meg vagyunk győződve, hogy a latin oktatás helyes reformja a latin nyelv és irodalom kincseinek egész gazdagságát megnyitja az ifjú lelkek számára.

HEGEDÜS ISTVÁN.